

VISSZHANG

Egy párisi folyóirat – *Le Monde Nouveau* – azt az eszmét hirdeti, hogy az európai népek „együtműködése” nemcsak Európa, hanem az egész emberiség érdekében is szükséges. A *Monde Nouveau* egyik legújabb számában a matematikus Emile Borel nyilatkozik az európai kooperáció kérdéséről: „A nagy háború folytán Európára szakadt bajok még nem multak el és joggal állíthatjuk, hogy kontinensünk csak akkor találja meg az egyensúlyát és csak akkor foglalhatja el ismét azt a helyet, ami sokáig az övé volt, ha megszünteti hagyományos civódásait és rászánja magát az egyesülés és egység politikájára. Ha ez nem történik meg, Európa a szellemi világban hamarosan arra a sorsra jut, amire a lehanyagló antik Görögország jutott. Európa letűnése pedig – bármiként gondolkozzék is róla a fiatalos büszkeségű Amerika és a régi kulturájára gőgös Japán – katasztrófa lenne az egész világnak. Mert valóban az a helyzet, hogy sem az amerikai, sem az ázsiai kontinens nincs még fölkészülve rá (és még sokáig nem is lesz), hogy betöltse azt a szellemi vezető szerepet, amit Európa századokon át birtokolt és ami még mindig Európáé.”

*

Borel tanulmányának végső akkordja a nemzeti különbözőségeket hangsúlyozza minden egységesítő tervvel szemben: „Nem szabad elfelejtenünk, hogy Európa mai állapotában, amikor a nemzeti hagyományok olyan mélyen benngyökereznek minden nép lelkében, csak úgy lehet valami maradandót alkotni a nemzetközi vagy európai újítások terén, ha a szilárd alapokon nyugvó nemzeti szervezetekből indulunk ki. Képtelenség elképzelni is, hogy az európai nemzetek egy fölöttük álló és öncélú tekintélynek alávéssék magukat ...”

*

Hajós Lajos írja – „Vallásos psychotherapia” című tanulmányában – a Kiss János-szerkesztette *Religio-ban* (1927:86): „Évek óta foglalkozom a kuruzslás tanulmányozásával és a történelmi vallások reaktiválását sürgetem, úgyis mint gyógytényezőét és mint a betegségek egész sorának, főként az idegbetegségek prophylacticumát. Ezek a történelmi vallások keletkezésük, vagy első terjeszkedésük idejében ép oly tevékeny tényezői voltak az emberéletnek, – úgy berendezéseiben, mint szokásaiban és bajai gyógyításában, – mint ma lábra kapó secták. Az amerikai Egyesült Államokban egy *Scientifical sect* vagy *Christian sect* nevű sectárius vallás a hiypnotismus, a telepathicus suggestio, a betegségtől védő amulettek, a ráimádkozással gyógyítás, az *apage medicos* elveivel százezreket boldogít, véd betességektől és gyógyít a maga módja szerint. Ugyanezt teszik napjainkban a spiritismus és a theosofia.”

*

Horizont címmel két fiatal író – Deák Zoltán és Lengyel Miklós – irodalmi, kritikai és képzőművészeti folyóiratot indított Ujpesten. A rokonszenvesnek ígérkező folyóirat vezető cikkében olvassuk: „Hány iskolai könyvtárban van meg legalább egy Juhász Gyula- vagy Tömörkény-kötet? Nem, a konzervativizmus miaz-mái tompulttá ölik a fileket és hasztalan zuhog az élet új ritmusokban ...”

*

Egy amerikai városban máglyán elhamvasztották H. G. Wells műveit. A tömegítélet cenzurájához egy francia folyóirat a következő megjegyzést fűzi: A reklámnak ez az újfajta módja eszünkbe juttatja azt a kardinálist, akitől egy merészebb utakon járó vallástörténész előszót kért a könyvéhez. A jóindulatú kardinális szellemesen háritotta el a kényes együtműködést. Legföljebb annyit tehetek az ön érdekében, – mondotta a szerzőnek – hogy indexre helyezem a munkáját.

*

Kocsis Lénárd a *Pannonhalmi Szemlében* elítéli Makkai Sándor *Ady-könyvét*: „Makkai könyve nyomán újra föllángolt a harc Ady körül. Kétségtelen, hogy Ady tábora súlyos fegyvertársra lelt az erdélyi reformátusok fejében. Egyéniségében – erős tévedéseinek dacára is – nagy kiválóságok nyilvánulnak. Elfogultságán is átlátszik végső céljainak tisztasága, ami nem egy embert megteveszthet. Hozzá széleskörű tájékozottsága, nagy intelligenciája ragyogó írásművészettel párosul ...”

*

Egy akadémiai székfoglalóból: „A tradíció – az ujdonságok mostani kavarodásában – már csak mesterkedéssel tartható fönn. A mai kor – amely mindenütt fürkészi; amelynek élete abból áll, hogy mindent megkísérel, hogy mindent tökéletesíthetőnek (tehát ideiglenesnek) lát; amely mindent csupán csak kísérlet gyanánt és átmeneti értéknek fog föl: az ilyen kor nem lehet a nyugalom kora sem az irodalomban, sem a művészetekben.” A székfoglaló beszédet Paul Valéry mondotta a francia Akadémiában.

*

A beszéd további folyamán a zseni kártékony barátairól és csahosairól nyilatkozott Valéry: „Nem ritka dolog, hogy egy kiváló halott ki van szolgáltatva a veszedelmes barátok és anekdotázó rossz-szellemek csapatának, amely mindenről fölvilágosít bennünket, ami a nagy emberben mulandó volt. Ezért vart aztán, hogy a szerencsétlen nagy embereket kétszeresen halandóvá teszi a dicsőségük: először meghalnak, mint minden ember, másodszor meghalnak, mint nagy emberek.“

*

Ha ebben lehet magyar analógiát találni, a következő francia példa – sajnos – kevésbé illik a mi viszonyainkra: „A mi nagy íróink mi nálunk nem mondhatók nagy magányosoknak, mint ahogy ez előfordul más országokban; van valami léghő Franciaországban, ami kedvező az irodalomra és ami nem található meg másutt ...“

*

„A magyar közvélemény egyhangú tiltakozása nem volt elég morális vétó arra, hogy a nagy magyar irodalmi végrendelet megtámadásától visszariassza a nemes emlékezetű Baumgarten Ferenc két dúsgazdag fivérét, Baumgarten Sándort és Baumgarten Ignácot. A fivérek elszántan megindították a pert a végrendelet ellen, amely hívatra lett volna az ő nevükre is dísz és elismerést árasztani. – Am a Baumgarten-fivérek szemét úgy látszik elvakította a magyar írókra testált milliárdok fénye és olyan fegyverekkel szálltak síkra Baumgarten Ferenc vagyonáért, a melyeknek használata miatt nekik, a testvéreknek kellene mindenkivel szemben a halottgyalázás vádját emelni: örültek kiáltják ki a halott fivért és egyéb rágalmakat is dobnak reá, aki egy nemes élet után gyönyörű elhatározással a magyar írók számára hagyta vagyonát. – A harc, melyet a két Baumgarten fivér az alapítványi vagyonért és az elhunyt testvér tiszta emléke ellen megindított, Magyarország határain túl is nagy megdöbbenést, kínos visszatetszést és nagy felháborodást keltett. – Önként sorompóba álltak a legkiválóbb német írók, akik közvetlen ismerték Baumgarten Ferenc egyéniségét, csodálták éles és tiszta elméjének fényét és a Berliner Tageblatt, valamint több német világlap hasábjain ünnepélyes tiltakozást jelentenek be Baumgarten Ferenc emlékének súlyos és elítélendő megbántása ellen.“ (Az Est, 1927. szept. 21.) A nyilatkozatot többek között Heinrich és Thomas Mann és Jacob Wassermann irták alá.

*

A Vox Academica első számában írja Hekler Antal a modern spiritualizmusról: „A művészet új igazodásával párhuzamosan az irodalomban és filozófiában is egymás után gyúlnak ki egy új, spiritualisztikus világnézet jelző lámpásai. Nem véletlen, hogy ugyanerre az időre esik a szellemtörténeti tudományok nagy föllendülése. Az egész vonalon megindult a multnak a mai ember lelkületében gyökerező átértékelése. A pozitívizmus és naturalizmus századának értékítélete természetesen a világmegismerés tudományos szenvedélyétől átítatott renaissance-művészetnek adta a pálmát. – A valósággal szembehelezkedő vízionárius művész-teremtések: Tintoretto, Grünewald és Greco, a régibb középkor s a gotika forrongó lelkiséggel tele absztrakt vonalfantáziái és a barokk művészet végtelenbe áradó drámai feszültsége ellenben csak a XX. század emberében találtak megértő visszhangra.“

*

Gabriel Hanotaux írja – Paul Valéry költészetével kapcsolatban –: „Nem kísérlem meg, hogy mindent megmagyarázzak, nem akarok mindent megérteni. De miért úzzem el magamtól a ritmus édességét, miért ne adjam át magamat annak az elringató harmóniának, amelyben a nyelv minden zenéje muzsikál; hogyan is szabadulhatnék abból a titokzatos elbűvölésből, amely leigézve tart?“

*

Vitéz Zsilinszky Endre vezércikke – amely „A magyar Ady“ címmel a Magyarság június 26-iki számában jelent meg – Makkay könyve után a legtermékenyebb hozzászólás volt az Ady-problémához. A törhetetlenül nacionalista politikus és a sovinizmusban előljáró napilap állásfoglalása úgy hatott, mint a kardvágás: „A mi nemzedékünk és az utánunk nyomuló még fiatalabbak írói, költői, publicistái, induló politikusai között aligha akad egy is, aki Szász Károly ítélkezését akár Adyról, akár Makkay Sándor könyvéről osztani tudná. Pedig hát mi is magyarok volnánk. És a szakadék köztünk és Fenyő Miksáék között nagyobb és áthidalhatatlanabb, mint Szász Károlyék és a radikálisok között ...“

*

Sajnos, nem idézhetük elejétől végéig a cikket: „Egy percig sem kételkedünk – írja Zsilinszky – a Szász Károlyok tiszta, nemes hazafiságában, jóhiszeműségében, magyarságában; ne kételkedjenek ők sem a miénkben. De lássuk be mindkét oldalon, hogy nem a nemzeti érzésünk, a magyarságunk, vagy az erkölcsi mértékünk más, mint az övék, hanem a szemünk, a látásunk, az idegeinkbe lerakódott tapasztalatok és mindenekfölött az ösztöneink. Ezért nem értjük egymást. Ők Adynak csak szörnyű káromkodásait hallják, de amögött a magyar lélek halálos kétségbeesését már nem. Fennakadnak a költő tévedésein, erkölcsi és politikai tévelygésein; de azt már nem veszik észre, hányszor és milyen végzetesen volt igaza aggodalmaiban, jóslásaiban, faja, nemzete ostromozásában. Elfelejtik, hogy egy hanyatló kornak ez a szegény, beteg gyermeke versei egyharmadában fájának, nemzetének sorsán, előre látott vesztén tépelődik, sír, dühöng és átkozódik. Nem akarják meglátni hogy

a meg-megzavarodó nagy lélekben éppen a mély, igaz, halálos szerelme fajához és nemzetéhez veri félre legtöbbször, alkoholtól fűtötten, szörnyű betegségtől ziláltan, a harangokat. Nem látják benne sem a magyart, sem a titánt, sem a halálos beteget.“

*

A védőbeszéd végül is vádbeszéddé lelkesül át: „... Ahhoz, hogy mindezt lássák és megértsék, az kellene, hogy a radikálisok és szocialisták-kommunisták bűnei mellett meglássák az egész háború előtt való két emberöltő egyetemes magyar bűneit is, a mélyes rothadásnak ama lápját, melynek tetején az idegenlelkű forradalmak undok nyúlós növényvilága termett; az kellene, hogy meglássák a nemzeti színekkel kendőzött hazugságok, önáltatások, a szép szavak, az öncélú retorika, a kérődzött gondolatok, a tartalmukat vesztett formák, a férnyes káprázatok, a nagy pipák és kevés dohányok pusztuló Magyarországot is; ahol az atomjaira hulló társadalom beteg egyéni önzése és a jól szervezett idegen rablás üzte orgiát, a kivándorolt derék, dolgos magyar milliók és a bevándorolt idegen szemétszázvezrek, a kivágott erdők nyomán elkarsztosodott hegyek, a tovább szikesedő Alföld, az iskola nélkül szűkölködő zsidó fosztogatóknak kiszolgáltatott színmagyar falvak, a vasúttalan Székelyföld, a gyümölcstelenül lehullott lángelmék és tehetségek szomorú Magyarországot, melyet már korunk két nagy hőse: Tisza István és a Magyar Baka közös erőfeszítéssel sem tudott megmenteni. Dehát éppen ez az, amit nem látnak és nem tudnak meglátni. Ők gyűlölik Adyt, mert lánvirág volt; mi a lápot gyűlöljük. De boldogok vagyunk, hogy a hanyatlásában is nagyszerű magyar faj még e förtelmes lápon is olyan mesébeillő gyönyörű virágnak adott életet, amilyen Ady Endre volt.“

*

„Csernoch János egész egyéniségével kifejezett ellentéte volt a romantikus karakternek. Szívét nem feszítették tüzelő érzések, lelkének nem voltak ábrándjai és álmai, ajkáról nem ömlött a lelkesült és elragadó szó. Itt van alkalmasint a titka annak, hogy a szó magyar értelmében nem volt népszerű, nem kapott fáklyásmeneteket, kocsijából nem fogták ki a lovakat. Lényének született lehiggadtsága, párosulva népi származásával, amit soha véka alá nem rejtett, mentesítették őt a magyar urat oly gyakran jellemző gögtől és dactól. Ezért nem szeretett, nem is tudott hatalmasan és büszkén szembe állani neki nem tetsző áramlatokkal, felfogásokkal, nézetekkel és egyénnel ... Csodásan lucidus elméjének uralma alatt tartotta egész életét, evvel kormányozta minden cselekedetét ... Akik munkásságát közvetlen közletről szemlélték, a kivételesen nagy észnek kijáró hódolattal bámulták. A nagy tömeg pedig látta, hogy a magyar hercegprimás az egyház és a haza minden hánykódtatása, ezer megpróbáltatása közben biztosan áll, a Gondviselés által kezébe adott kormányrudat keményen és bölcsen tartja ...“ (Baranyay Jusztin nekrológja, Magyar Szemle, 1927:64.)

*

Makkai mellé állott a Magyar Szemle is: „Az a virágzás, amely a magyar klasszicizmust termelte, nem ismétlődhetik meg soha többé. Klasszicizmusunk a magyar léleknek és az európai gondolatnak páratlan szintézise, s mint ilyen, minden későbbi magyar kulturának elérhetetlenül magas mintája, de soha nem utánozható és senkitől le nem másolható. Mert az európai gondolat folytonos változásaival az idedobott magyarság is kénytelen újra és újra megalkotni a maga szintézisét, újra meg újra összegyezetve a magyar és európai gondolatot. Történetünkben ezek a szintézisek jelzik a csomópontokat, mindegyikre pillanatnyilag csend, esés, hullámvölgy következik, mert az emberek csak lassan látják be a nagy élmény után, hogy a szintézis nem örökölhető, mint szekrény, ház vagy birtok, hanem azt mindegyik nemzedéknek magának kell megpróbálnia, keresés, kutatás, tévelygés véres verejték árán. Szintézist nem minden nemzedék tud magának alkotni, de kell, hogy mindegyik dolgozzék rajta, s amelyik ezt nem teszi, az lesz a valódi epigon, az utánzó, az elődnek dicsőségéből élő ...“ (Szekfü Gyula cikke, 1927:100.)

*

Jules Romains a Délmagyarország párisi tudósítója előtt a következő nyilatkozatot tette (okt. 6): „... Elhatároztam, hogy a tél folyamán megint Magyarországra utazom. Budapestet már jól ismerem, most a vidék nagy városait szeretném meglátogatni, elsősorban Szegedet ... Erre a városra nagyon kíváncsi vagyok. Meg akarom ismerni a vidék népét, a magyar parasztot s az alföldi metropolisz szellemi munkásait. Meg kell vallanom, hogy két név keltette föl érdeklődésemet Szeged iránt. Az egyik Monsieur Juhász, akinek költeményeit most olvastam és akit már ezek után is Európa egyik legnagyobb költőjének tartok. A másik Monsieur Móra, akiről hallottam, hogy szintén kiváló író és publicista s akinek kiadott leleteire és múzeumára vagyok kíváncsi. Érdekel az új egyetem és a színház is ... Azt hiszi, síkra szállottam volna a magyar érdekekért, ha nem ismerném ezt a szegénységben is csudálatos országot alaposan?...“